
O pravokutnim prozorima srednjovjekovnih crkava Like i Krbave

Zorislav Horvat

Ministarstvo kulture

Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine

Konzervatorski odjel u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 726.04(497.5-3 Lika)

Pravokutni oblik prozora na malobrojnim sačuvanim primjerima sakralne arhitekture srednjovjekovne Hrvatske, u zaleđu Velebita, u Lici i Krbavi, što vjerojatno potječu iz kraja 14. - 15. st. rezultat su prilagođavanja periferijskih majstora kretanjima stila, a u težnji što jednostavnijoj izvedbi, možda i pod utjecajem većih gradnji knezova Krčkih, posebno burga i kapele u Brinju, gdje su također često primjenjivani.

Dosta prorijedjeni srednjovjekovni izvori i dokumenti spominju priličan broj crkava - kojih 150 građevina - rasutih po prostorima srednjovjekovne Hrvatske, u Lici, Krbavi, Gackoj, Bužanima, Modrušu, Novigradu, Drežniku i okolici Bihaća.¹ Crkava je moralo biti još više, jer su na terenu nazočni i drugi sakralni objekti, uz one župne, najčešće spominjane. U Krbavsko-modruškoj biskupiji, kao i u ostalim krajevima, mnogi su plemeni rodovi imali svoje rotne "stolove" i "klupne navadne" uz svoje crkve, gdje su se sastajali i obavljali raz-

ličite javno-pravne poslove ("... svoje spravišće navadno od vika naričeno k crkvi našoi..., ... u klupi naše...").²

¹ A. Horvat, O srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti Like, Znanstveni skup Otočac 1974., izdanje Hrvatskog Arheološkog društva, I., nabroja ih 85, ali uvijek vezane na konkretni lokalitet, "crkvinu".

² Možda kamene klupe uz južni i zapadni zid broda crkve sv. Jurja u Mateškom selu nedaleko Generalskog stola odgovaraju ovakvim klupama.

Uništavanje starih građevina i njihovih ostataka traje stoljećima sve do današnjeg doba.³ Povijesni razlozi nestanka sakralnih objekata bili su dugotrajni ratovi s Turcima, prihvaćanje islamske vjeroispovijesti, iseljavanje hrvatskog katoličkog stanovništva, i doseljenje novog nekatoličkog, koje nije bilo zainteresirano za obnovu katoličkih crkava. Tek su ponegdje pravoslavni i muslimanski vjernici preuzeli i(li) popravili stariju crkvu, kao što je npr. potpuno sačuvana crkva sv. Jovana (Ivana) u Donjim Jošanima u Krbavi, dok je pravoslavna crkva u Turjanskom možda sagrađena na temeljima neke starije katoličke crkve. Spomenimo i današnju Fethija džamiju u Bihaću, bivšu franjevačku crkvu sv. Ante.

Crkvene administrativne granice nisu bile ujedno i granice stilskih osobina sakralne arhitekture srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije. Iako arhitektura zagrebačke biskupije ima izrazitije osobine srednjoeuropske umjetnosti, arhitektura ove i susjednih biskupija u Hrvatskoj se na spojnim područjima prožimaju. Prožimanje arhitekture Hrvatske i Slavonije naročito se osjeća tijekom 15-16. st., kad turska opasnost potiče migracije i gradnju obrambenih građevina.

Veoma je malo potpuno sačuvanih srednjovjekovnih građevina na prostorima Hrvatske, u Lici, Krbavi, Gackoj, Modrušu itd. Navodimo sve poznate, koliko-toliko sačuvane sakralne objekte, svrstane prema stilskoj pripadnosti.

Građevine prijelaznih, romaničko-gotičkih osobina su: kapela sv. Petra, Ogulin i kapela sv. Jurja, Mateško selo. U kasnu romaniku pripadaju: kapela sv. Fabijana i Sebastijana, Brinje i kapela sv. Ivana Donje Jošane. Iz doba gotike su: , crkva sv. Antuna (Fethija džamija, brod crkve) Bihać, dvorska kapela sv. Trojice, Brinje, kapela sv. Vida, Brinje (Humac), kapela sv. Stipana, Brinje (Holjevac), kapela sv. Jakova (zvonik), dvorska kapela sv. Bernardina (svetište) Ogulin, župna crkva sv. Trojice (zvonik i brod) Perušić, kapela sv. Trojice, Podove.

Također su nam poznate i razne "crkvine", lokacije mnogih srednjovjekovnih sakralnih objekata, ostacima ziđa, odnosno tlocrtima, što se koliko-toliko mogu očitati na terenu. No, one, nam nažalost, danas ne mogu pružiti podatke za temu rasprave. Dosta sakralnih građevina posjeduje neke zajedničke nazivnike: veličinu i oblik tlocrta, zvonik na preslicu, način zidanja, portale i - pravokutne svijetle otvore prozora. Ovo zadnje - pravokutni otvori prozora - posebno su zanimljivi u okviru periferijske arhitekture srednjovjekovne Hrvatske između Velebita te Kapele i Plješevice, danas prostor Like i Krbave. Crkva sv. Ivana, kasnije

pravoslavna crkva sv. Jovana u Donjim Jošanima u Krbavi najbolje je sačuvani srednjovjekovni sakralni objekt, naizgled romaničkih osobina.⁴ Crkva sv. Ivana izuzetna je i po svojim stilskim osobinama i po tlocrtu: zidana je klesancima na romanički način, s različitim visinama klesanaca. Svetište je odulje, s učahurenim nišama, koje bi čak mogle odgovarati zapretanoj ideji transepta. Izvana se to ne vidi, istaknut je tek polukružni završetak apside. Zbog ovakva tlocrtna rasporeda, prisutni su specifični omjeri: širina broda prema ukupnoj duljini prostora je 2:5, što je već gotički način oblikovanja tlocrta. Kvadrangulacija tlocrta izvedena je na način drugih sakralnih gotičkih građevina u ovim krajevima - pomoću tri kvadrata. Dvije niše u svetištu imaju zašiljene nadvoje. Pravokutno oblikovani svijetli otvori prozora jednostavan su i iznenađujući detalj, koji se međutim javlja i na nekim drugim sakralnim građevinama Like i Krbave. Jedino portal na zapadnom pročelju kapele sv. Ivana u Jošanima ima polukružni nadvoj, svijetle veličine otvora 83/205 cm, što je vrlo blizu veličinama zapadnih portala nekih gotičkih crkava 15. stoljeća.⁵

Crkva u Jošanima, iako ima romaničku apsidu, koncepcijom odgovara već razdoblju razvijene gotike. Reduciranje oblikovnog programa, odnosno realizacije kasnoromaničkog oblikovanja s utjecajem gotike vjerojatno je posljedica razine znanja majstora te običaja u arhitektonskom oblikovanju prekovelebitske Hrvatske. Luneta nad zapadnim portalom crkve sv. Ivana u Donjim Jošanima naizgled je romaničke, i tek je reminiscencija na prvobitne predromaničke i romaničke odteretne lukove nad ravnim nadvojima vratiju. To je u Jošanima samo dekorativni element,

3 Spomenimo samo Domovinski rat, 1991-95., te brojne namjerno uništene ili oštećene crkve.

4 Skandalozno je da se ova građevina, koja je neko vrijeme služila i pravoslavim vjernicima pod titularom sv. Jovana, koristila 1990. kao tor za ovce. Ovo je saznanje od prije sedam godina, no okupacija hrvatskog teritorija od strane pobunjenih Srba mogla je pridonijeti njenoj daljoj devastaciji.

5 Zapadni portal na crkvi sv. Trojice u Podovima je 87/202 cm, na kapeli sv. Jakoba na ogulinskom groblju je 88/201 cm, a portal ispod zvonika župne crkve sv. Križa u Perušiću tek je nešto veći: 97/211 cm. Već je A. Horvat naslućivala "kašnjenje" ove arhitekture. Ona u svom pregledu srednjovjekovne sakralne arhitekture Like piše za ovu crkvu: "Glavni ulaz sa zaobljenim lukom sastavljen je od dva komada, što ukazuje na prelazni stil". - A. Horvat, O sakralnoj umjetnosti Like, LIKA - znanstveni skup, Otočac, 21-23. IX. 1974. (izdanja Hrvatskog Arheološkog društva), str. 132.

funkcija odteretna luka nije bitna, jer portal ima svoj luk, statički dovoljan za premošćenje otvora portala. Obzirom da se ovakve i slične niše javljaju i na drugim građevinama tijekom 15. st., pa i kasnije,^{5a} riječ je o jednom romaničkom detalju, koji se čvrsto ukorijenio u običaje građenja u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Pa i mala, jednostavna rozeta u zabatu zapadnog pročelja sv. Ivana u Jošanima, s osam paoka (sl. 1) tek je slabi odsjaj velikih i monumentalnih rozeta romaničkih crkava 13. st. u Dalmaciji (npr. katedrala sv. Stošije u Zadru).

Četiri prozora osvjetljavaju unutrašnjost crkve sv. Ivana: jedan u dnu apside, dva na južnom i jedan na sjevernom zidu broda. Prozori su pravokutnih svijetlih otvora, s kamenim okvirima u ravnini pročelja. Iza prozora je prozorska niša, segmentnog nadvoja. Zanimljivo da se niša širi na sve četiri strane na način srednjovjekovnih sakralnih prozora. Izvana, na kamenim se okvirima nalaze parovi rupa, koje su nekada mogle služiti za ugradbu stožera za nošenje vanjskih drvenih kapaka. Veličine svijetlih otvora su različite: prozor u svetištu 41/56 cm (omjer stranica 3:4), u brodu, jugoistočni prozor 51/76 cm (= 2:3), jugozapadni prozor 14/74 cm (= 1:5), dok je sjeveroistočnom prozoru okvir izvađen.

Posebno je zanimljiva sličnost niša u svetištu jošanske crkve i kapitulne dvorane - kapele i u pavlinskom samostanu sv. Nikole na Gvozdu (sl.13). Koji su razlozi ove sličnosti: znači li to da je sv. Ivan - mlađi, bliži kraju 14. st.?⁶ Oba ova objekta mogu biti vezana na majstora zajedničkog rada i znanja, obzirom da je samostan sv. Nikole vjerojatno projektirao i na terenu iskolčio strani majstor, a izveli ga domaći.⁷ Tlocrt

pavlinskog samostana sv. Nikole uklapa se u tipologiju tlocrta pavlinskih samostana u Slavoniji oko 1400. god., prije svega Lepoglave i Kamenskog, a vjerojatno i Remeta, Garića i sv. Ane "de Dobra Kwcha", što su ih gradili majstori češkog školovanja.⁸ Obzirom da je pavlinski samostan sv. Nikole na Gvozdu kraj Modruša osnovan tijekom druge polovice 14. st., može se s dosta sigurnosti pretpostaviti da je osnovni dio tlocrta crkve i samostana iskolčen prema kraju 14. st., pa možda i na prijelazu 15. st. Način zidanja i izvedbe općenito, izraz su jednostavne (i siromašne) arhitekture malih zahtijeva, kojom su se zadovoljavali pavlini kao red pustinjaka: na inače dosta sačuvanoj ruševini, nema niti jednog klesanog detalja. Zidovi su izvedeni kamenom lomljenjakom, što odstupa od starijih faktura zida iz doba 13-14. st., pa i kapele u Jošanima.

Kapela sv. Fabijana i Sebastijana u Brinju, također naizgled romaničkog tlocrta, posjeduje neke osobine jošanske crkve. Zidana je lijepim priklesanim komadima kamena, kao što je bilo uobičajeno tijekom 13. i 14. stoljeća. Zapadno je pročelje, nažalost, recentno pregrađeno i nagrđeno naknadnim dodavanjem predvorja i probijanjem bočnih prolaza, lijevo i desno od portala. Na kapeli su tri prozora, jedan u svetištu te po jedan u južnom i sjevernom zidu broda. Prozori su različitih svijetlih veličina, te su osigurani željeznim rešetkama. Veličine svijetlih otvora prozora u svetištu 30/43 cm, u južnom zidu broda 46,5/80 cm, u sjevernom zidu broda 46,5/80 cm. Iako je tlocrt naizgled romanički, određen je s tri kvadrata kvadrangulacije, što je, čini se, osobitost gotičke arhitekture ovih krajeva.⁹ Omjer tlocrta broda je također 2:3. A. Horvat je smatrala ovu kapelu kasnoromaničkom,¹⁰ što je prije oznaka stilskih osobina nego vremenskog nastanka. Vjerojatno je nastala kasnije, prema kraju 14. te početku 15. stoljeća. Srednjovjekovna kapela sv. Vida u Humcu kraj Brinja dosta je dobro očuvana uključivo i pravokutni prozor svetišta. Za razliku od drugih, koje smo proučavali, ima zvonik pred zapadnim pročeljem. Svetište je kapele "u šilj", kao i južna brinjska dvorska kapela. Tlocrt kapele sv. Vida prilično je izduljen, a određuje ga čak četiri kvadrata kvandragulacije.

Prozor je u brodu pregrađen - vjerojatno proširen - tako da je jedino prozor na južnom zidu svetišta ostao nepromijenjen: pravokutan je, s kamenim okvirom u ravnini pročelja, svijetle veličine otvora 40/93 cm. U okvir je ugrađena željezna rešetka, a s unutrašnje strane kamenog okvira ugrađen je drveni prozor.

Trokutasti završetak svetišta očito je nastao pod utjecajem kapele brinjskog burga.¹¹ Sačuvani detalji - (vrata, prozori, zvonik, grbovi na zapadnom pročelju kao i glava medvjeda na bifori zvonika - skromne su

^{5a}Z. Horvat, Crkva sv. Ivana Krstitelja u Volarici pod Ostrovicom Ličkom, Prilozi Instituta za Arheologiju u Zagrebu, Zagreb 1997., vol. 11-12/1994-1995., str. 104-107

⁶M. Kruhek, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj, katalog izložbe Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., Zagreb 1989, str. 87.

⁷Z. Horvat, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, Zbornik Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., Zagreb 1989., str. 101.

⁸Z. Horvat, o.c., str. 96-100

⁹Z. Horvat, Oštarije - crkva Blažene Djevice Marije od Čudesa, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1992-93., str. 139

¹⁰A. Horvat, o.c., str. 132 - A. Horvat, O spomenicima na Krbavi, Bulletin JAZU (HAZU), Zagreb, 1/1959, str. 129

¹¹Z. Horvat, Burg u Brinju i njegova kapela, Peristil, Zagreb 1984-85/27-28, str. 59.

izrade, no gotički po oblikovnim osobinama i duhu. Ovu građevinu vjerojatno nije osnovao nedovoljno iskusan majstor, nego je vjerojatno riječ o željeznoj razini obrade, o namjernoj redukciji ukrasa. Tlocrt svetišta, polukružni spoj križna svoda bez rebara na zid u prizemlju zvonika, te način slaganja kamena na licu zida, povezuju ovu kapelu s gradnjom burga u Brinju, bilo da je građena uporedo s njim, bilo nakon toga kao preuzeto znanje domaćih majstora. Simptomatično je da otvori na vrhu zvonika imaju ovalne, gotovo polukružne nadvoje, koji se doimlju kao romanička retardacija. Kapela sv. Vida u Humcu odlikuje se nekim pojedinostima, koje kasnije nalazimo u grupi objekata oko Perušića i na još nekoliko mjesta po srednjovjekovnoj Hrvatskoj: riječ je o tlocrtnoj veličini zvonika, pravokutnom prozoru svetišta i pravokutnom otvoru ulaza na I. kat zvonika. Znakovita je kvadrangulacija tlocrta osnovana na četiri kvadrata, s tima da četvrti kvadrat odgovara zvoniku, dva brodu i jedan svetištu. Humački zvonik pokazuje određeni otklon osi tj. nepravilnost tlocrta, ali u okviru kvadrata konstrukcijske sheme. Vjerojatno je riječ o željenom prilagođavanju prilaza crkvi ili omekšavanju kompozicije, a možda čak i o egzibicionizmu majstora, isto smo susreli i na brinjskoj kapeli.¹² Gledajući ovu kapelu, dobijamo dojam da je ona karika između kapele brinjskog burga i ladanjske sakralne arhitekture 15. st. u Hrvatskoj.¹³

Jedina cjelina i gotovo potpuno sačuvana ladanjska gotička crkva, ne samo u okolici Perušića, već i cijelom Krbavskoj biskupiji je crkva sv. Trojice u Podovima kraj Perušića. Ova je gotička građevina prilagođena lokalnoj situaciji - gradnji manjih crkava s pravokutnim svetištima i jednostavnog oblikovanja. Kvadrangulaciju čine tri kvadrata, kao što je uobičajeno na malim gotičkim crkvama srednjovjekovne Hrvatske. Jednostavnost crkve u Podovima istodobno otežava njezino vremensko određenje, iako je najvjerojatnije nastala sredinom 15. stoljeća. Križni svod svetišta podupiru tanka rebra filigranskog presjeka, pogotovo u odnosu na robustnu izvedbu cijela objekta i uporabljeni lokalni tvrdi vapnenac. Ovakav tip svodnih rebara - tankih i dekorativnih - karakterističan za crkve uz more, očito je znak mediteranskog utjecaja. Još su dvije pojedinosti crkve u Podovima izrazite u svojoj jednostavnosti: svetohranište s pravokutnim otvorom te prozori.¹⁴ Prozori su na južnoj strani kapele, jedan u brodu i u svetištu. U njih su naknadno ugrađeni jaki drveni okviri s rešetkom. Za razliku od ostalih prozora ovog tipa, imaju istaknuti vijenac na natprozorniku. Svijetli otvor je prozor na brodu 69/90 cm, a na svetištu 53/90 cm.

Na istočnom zidu svetišta ugrađen je još jedan uski prozor, šiljastog nadvoja. Niti o ovoj kapeli nema povijesnih podataka.

Spomenimo još dva prozora pravokutna svijetlog otvora na bivšoj župnoj crkvi sv. Stipana u Ledenicama u Vinodolu. Crkva je napuštena početkom 19. st. kad je sagrađena nova župna crkva u novom naselju, ispod starih Ledenica. Prije desetak godina, nakon duge nebrige, crkva sv. Stipana se sama od sebe srušila, skupa s južnom stijenom, u kojoj su bila i dva pravokutna prozora. Stariji dio crkve bilo je svetište svodeno šiljastim bačvastim svodom; osvijetljavala su ga dva prozora pravokutnog svijetla otvora, s kamenim okvirima skošena ruba i svijetle veličine 23,5/100 cm. Prozorska niša bila je segmentnog nadvoja. Prozor je, dakle, izgledao kao prozori stambene arhitekture 15. stoljeća. Ovaj je prozor bio i najkvalitetnije izrađeni prozor ove grupe crkava. Crkva je vjerojatno građena tijekom prve polovice 15. stoljeća.

Na prostoru srednjovjekovne Hrvatske, između Velebita, te Kapele i Plješivice pa i na njih vezanim prostorima toliko je malo sačuvanih sakralnih građevina, da nam tek nekoliko objekata treba svjedočiti o množini, da na osnovu nekih detalja možemo zaključivati o cjelini. Bez obzira na mali broj sačuvanih ladanjskih građevina, neke pojedinosti, začudo pretežu: to su jednostavni oblici tlocrta, pravokutni oblik svijetlih otvora prozora, lunete nad zapadnim portalima, mali otvor u istočnom zidu svetišta, načini kvadranguliranja. Veće i značajnije crkve imaju neke svoje karakteristike, no i one u okviru tradicije srednjovjekovne Hrvatske.

Pravokutni prozori na sakralnim ladanjskim građevinama iznenaduju svojim arhetipskim oblicima. Oni nisu vezani čak niti na neki posebni tip tlocrta (ali kvadrangulacije - da!), dapače, tlocrti svih navedenih crkava su različiti. Ipak, bitan je konceptijski zajednički nazivnik: prostor crkve se sastoji samo od broda i svetišta, povezanih još na romanički način tj. svetište je tek kao niša u prostoru. Na ovo se vezuju specifične

¹² Z. Horvat, o.c., str. 58-59.

¹³ Z. Horvat, Polukružni luk u gotičkoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske, Peristil, Zagreb 1992-96/35-36, str. 60 i dalje.

¹⁴ Ovakvo svetohranište nalazimo u svetištu gotičke, puno puta pregrađivane, nekadašnje župne crkve sv. Martina na Prozorju nad Dugim Selom, vjerojatno iz prve polovice 16. st. - Z. Horvat, Crkva sv. Martina na Prozorju, Vijesti MK, Zagreb 1972/3, str. 7-9

pojednosti kao niše u svetištu (Jošane), trokutasto završeno svetište (Humac), gotički svod u svetištu (Podove), zvonik pred zapadnim pročeljem (Humac). Za razliku od Humca, ostale tri kapele imaju zvonik "na preslicu" u osi zapadnog pročelja. Ove se pojednosti, ipak vežu na neke druge srednjovjekovne crkve u prostoru između Velebita i Plješivice, no ondje nemamo više mogućnosti provjeriti, kakvi su bili prozori, da li su tijekom vremena promijenjeni.

Zanimljiv je položaj prozora u brodovima ovih, pa i nekih drugih crkava u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Većinom su smješteni u prednji dio broda, tako da je osvjetljenje prostora, skupa sa svetištem, koncentrirano prema oltaru. Vjernici, smješteni u polumraku dubine broda, imali su na ovaj način bolji pregled situacije oko oltara.

Već neke gotičke pojednosti kapela u Brinju te u Jošanima i Podovima, bez obzira na romaničku retardaciju, govore da bi i prozori mogli biti preuzeti iz gotičkog repertoara oblika, da su zato i većeg svijetlog otvora. Nedostatak znanja provincijskih majstora odlučio je o njihovu izboru tj. izradi pravokutnih prozora, a ne onih s romaničkim ili gotičkim nadvojima. Pa i oblikovna osnova nekih drugih detalja: niše, svetohranište, dovratnici na ulazu u I. kat zvonika i sl. - također je pravokutnik. Čini se da u navedenim primjerima utjecaj gotike - posebno pravokutnih oblika prozora crkava - nastaje kao posljedica gradnje burga i kapele Nikole IV. Krčkog u Brinju.

Dvorska kapela sv. Trojice u brugu u Brinju većim je dijelom sačuvana, dok je palača - koja se u svoje doba mogla uvrstiti među vrhunska djela srednjoeuropske arhitekture* - srušena. Preostali kameni ulomci okvira prozora i vratiju, bili su dijelovi prozora s kamenim šprljcima i dovratnika pravokutnih svijetlih otvora. Pa i u samoj kapeli dosta je detalja, kojima je pravokutnik osnovni oblik (sedilija u svetištu, ograda triforija, ulaz u sakristiju). Ovako važan objekt, kao i njegovo gradilište morali su utjecati na domaće majstore, koji su onamo došli pomagati u gradnji.

15 Lj. Karaman, O djelovanju domaće sredine na umjetnost hrvatskih krajeva, Zagreb 1963., str. 7: "... nazvao bih, napokon, periferiskom sredinom kraj koji u stanovitom rastojanju od vodećih kulturnih krajeva prima pobude iz više strana, usvaja ih i prerađuje, razvijajući samostalnu umjetničku djelatnost na vlastitom tlu... U periferijskoj sredini duboko ukorijenjeni oblici nekog stilskog podrijetla održavaju se dugo, čak i onda, kad u tu sredinu dostruje novi stilski oblici: tako nastaju zanimljive jake retardacije stila i dugotrajne faze prijelaznih ili miješanih stilova na prijelazu iz jednog stilskog perioda u drugi. ... čini se da sloboda razvoja, koju takva sredina, nesputana autoritetom i primjerima velikih majstora i njihovih spomenika daje ponekad majstorima koji u njoj rade."

Time, dolazimo do problema "granične sredine" Lj. Karamana, koja s jedne strane dugo zadržava jednom naučene detalje arhitekture, konzervativno ih i dugo primjenjujući, ali povremeno i prima nove.¹⁵ S druge strane, iako jače projektantske ličnosti unose svoje znanje, naučeno u nekom jačem središtu - u ovom slučaju su to Prag i Češka kraja 14. st. - ipak se, dolazeći u novu sredinu, prilagođavaju lokalnim običajima, što zbog investitorovih želja, a što zbog korištenja lokalne radne snage. Obje okolnosti mogle su iznjediti pravokutni oblik prozora, a nalazimo ih na dva sakralna objekta u neposrednoj blizini burga Brinja: na kapelama sv. Fabijana i Sebastijana i sv. Vida.

Zanimljiva je racionalnost, kojom su pravokutni prozori crkava izvedeni. Vjerojatno je nedostatak znanja o izvedbi uobičajenih oblika prozora sakralne arhitekture nadomješten prozorima tipičnim za profane građevine, s okvirima u ravnini pročelja, i prozorskim nišama iznutra. Svijetli otvor ovakvih prozora dosta je veći od romaničkih prozora 13. st. (npr. kod nekih romaničkih crkava u Slavoniji: Lovčić, sv. Martin kod Našica).

Kapelu sv. Ivana treba po tlocrtu, prije svega po nišama u svetištu, povezati s pavlinskim samostanom sv. Nikole kraj Modruša, a ovoga s ostalim pavlinskim samostanima u Slavoniji - Lepoglavom, Kamenskim, Remetama itd., koje su najvjerojatnije gradili češki majstori. Prema izgledu fature zida i odsustvu klesanih detalja, može se zaključiti da je izvedba bila povjerena domaćim majstorima, čije se znanje kretalo u okvirima periferijske arhitekture srednjovjekovne Hrvatske. Naravno, oni su pri tome što god i naučili, pa je normalno da su naučeno primijenili u svom daljem radu, u našem slučaju na gradnji crkve sv. Ivana u Jošanima.

Slijedeća gradnja, burga i kapele Brinja, što je ubrzo uslijedila, mogla je svojom zamašnošću još više djelovati na graditelje lokalnih građevina. Kapela sv. Vida u neposrednoj blizini upravo to svjedoči oblikom tlocrta svetišta, fakturama zida, te nekim detaljima. I kvan-drugulacija sv. Fabijana i Sebastijana ima veoma slične karakteristike, kao i kapela sv. Vida, zatim su tu i pravokutni prozori, no postavlja se pitanje razloga i okolnosti gradnje dviju kapela u Brinju, te koja je od njih starija? Smještaj prozora u brodu kapele sv. Fabijana i Sebastijana bliži je onome na jošanskoj crkvi nego sv. Vida.

Većina sakralnih objekata koje razmatramo, kao i onih nekoliko povezanih s njima, imaju neke zajedničke osobine, bez obzira što je među njima možda i bilo više desetljeća razmaka u gradnji.

Pojavu pravokutnih prozora, čini se, treba povezati s utjecajem čeških majstora krajem 14. - početkom 15.

st., s tradicijom gradnje srednjovjekovne Hrvatske, te s mogućnosti djelovanja i razinom znanja majstora graditelja.

Pravokutni je prozor jednostavniji za izvedbu i primjereniji je znanju lokalnih majstora. Možda treba naglasiti racionalnost načina građenja parlerskih radionica 14. st., što ih je uveo Petar Parler, kao osnovicu razmišljanja. U sklopu gradnje jednostavnih ladanjskih crkava, ovaj se racionalni pristup dobro uklapao, tim

više, što su lokalni majstori znali zidati, no veći im je problem moglo biti oblikovanje. Pravokutni su prozori toliko arhetipski i jednostavni za izvedbu, da nije čudo da su ih naši srednjovjekovni majstori prihvatili i, očito, široko primjenjivali.

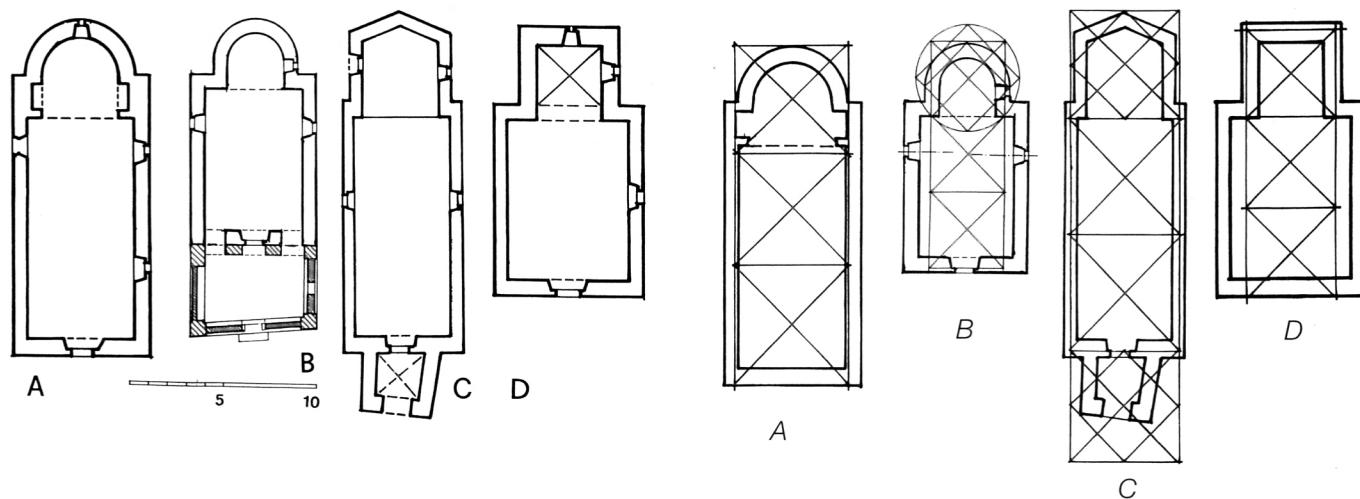
Zorislav Horvat:

Rectangular windows sacral buildings in Lika and Krbava

In Medieval Croatia, in the hinterland of mount Velebit - (today's region of Lika and Crbava) - only a small number of sacral estate buildings have been preserved, and only according to a few of them can we try to immafive what they once looked like. Surprisingly, although there is such a small number of country churches, some special features are prevalent: simple rectangular ground plans, they way the buildings are arranged in quadrangles, design and proportions, lunettes above the west portal and almost always rectanular windows. Bigger and more important churches in these areas have their own characteristics, but they are in line with the traditionals of medieval Croatian architecture.

The rectangular windows on Gothic sacral estate buildings surprises us with their simple shapes. The ground plans of the churches are all different, but they have the same conception of space. The shrine is Romanesque, only a niche, and some other features connect these churches and chapels to certain other Medieval sacral buildings, but here we cannot confirm the shape of the windows, because they have either been knocked down or partitioned.

The position of windows in the naves, of these nad some other im medieval Croatia, are mostly placed so that the illumination of the inside, together with the shrine, is concentrated towards the altar. Gothic details of the sacral uildings which we are describing show that the rectangular shape of the windows might have been taken over from Gothic. The rectangular shape, which is easier to carry out, was probably chosen because of lack of experience. The Gothic influence - specially because of the rectangular windows - is the result of the castle and chapel built by Nikola IV of Krk, the first Frankopan, in Brinje. They were probably built by masons from Bohemian workshops at the end of the 14th and beginning of the 15th century. We must stress the rational way of building of the Parler workshops in the 14th century, which Peter Parler introduced as the foundation of design in architecture. There is much use of rectanular shapes in the castle and chapel in Brinje, and they are easier to build. Thic rational aroach to building fits in well for building simple country chrurches in medieval Croatia, in undeveloped regions such as Lika and Krbava, because the stone-masonry and complicated details probably caused difficulties to the local masons. Rectanular windows are so archetypal and so simple to build, that it is not sprprising that our medieval masons in th hinterland of Velebit constructed them so widely.

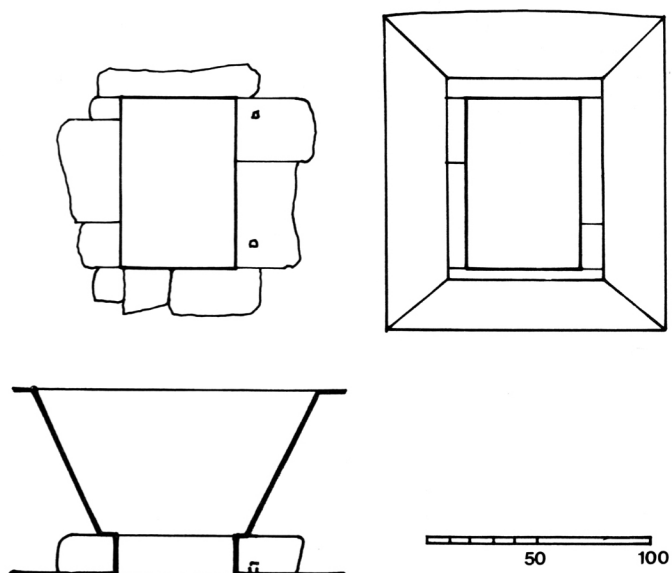
1. Tlocrti srednjovjekovnih crkava u Lici i Krbavi s pravokutnim prozorima: A-Crkva sv. Ivana, Donje Jošane; B-kapela sv. Fabijana i Sebastijana, Brinje; C-Kapela sv. Vida, Brinje-Humac; D-Kapela sv. Trojice, Podove

2. Kvadrangulacija nekih srednjovjekovnih crkava u Lici i Krbavi: A-Crkva sv. Ivana, Donje Jošane; B-Kapela sv. Fabijana i Sebastijana, Brinje; C-Kapela sv. Vida, Brinje-Humac; D-Kapela sv. Trojice, Podove

Napomena: svi crteži su autorovi.

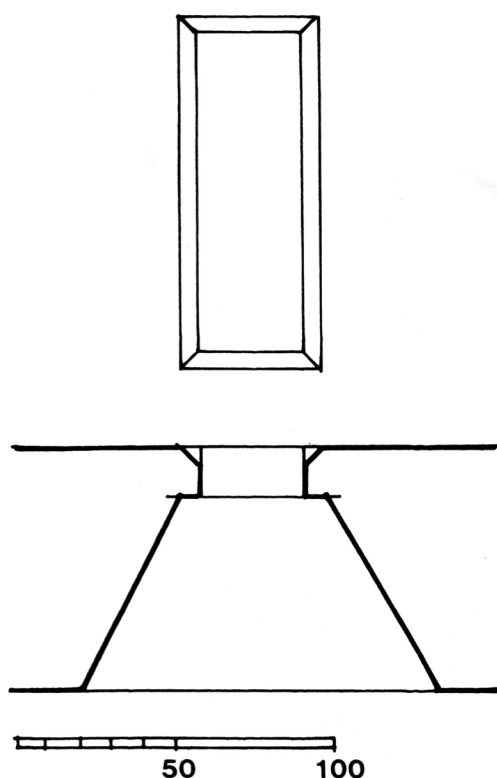
3. Kapela sv. Trojice, Podove, Foto: G. Jurišić, negativ u Upravi za zaštitu kulturne i prirodne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu

4. Jugoistočni prozor broda, crkva sv. Ivana- Donje Jošane, pogled izvana, iznutra, presjek

6. Prozor u južnom zidu svetišta, Kapela sv. Vida, Brinje, foto: Z. Horvat

5. Pogled izvana i presjek prozora svetišta, kapela sv. Stipana, Ledenice,

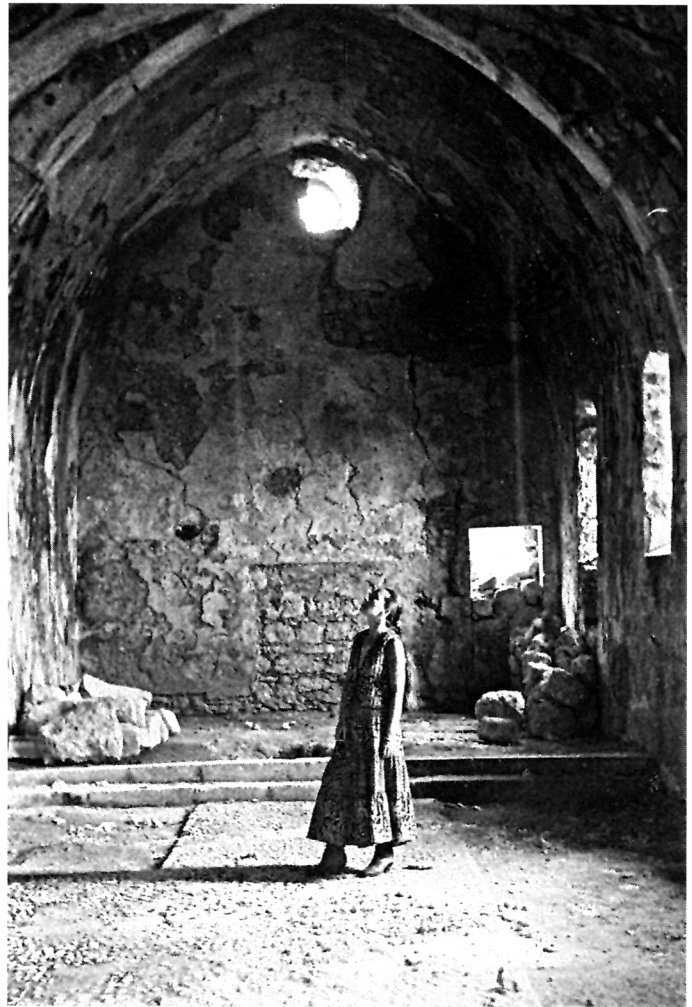
Na idućoj stranici

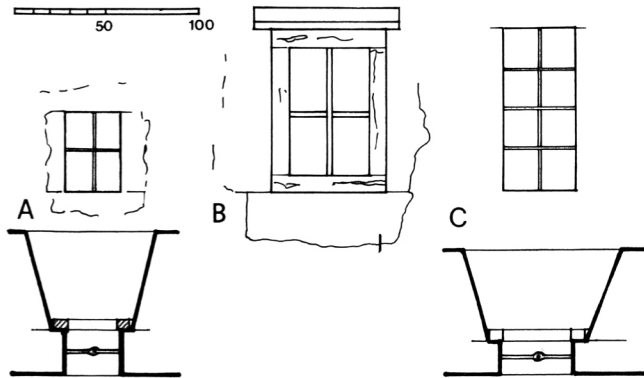
7. Prozor na južnoj strani svetišta, kapela sv. Trojice, Podove, foto: Z. Horvat

8. Prozor na južnom pročelju broda, kapela sv. Florijana i Sebastijana, Brinje, foto: Z. Horvat

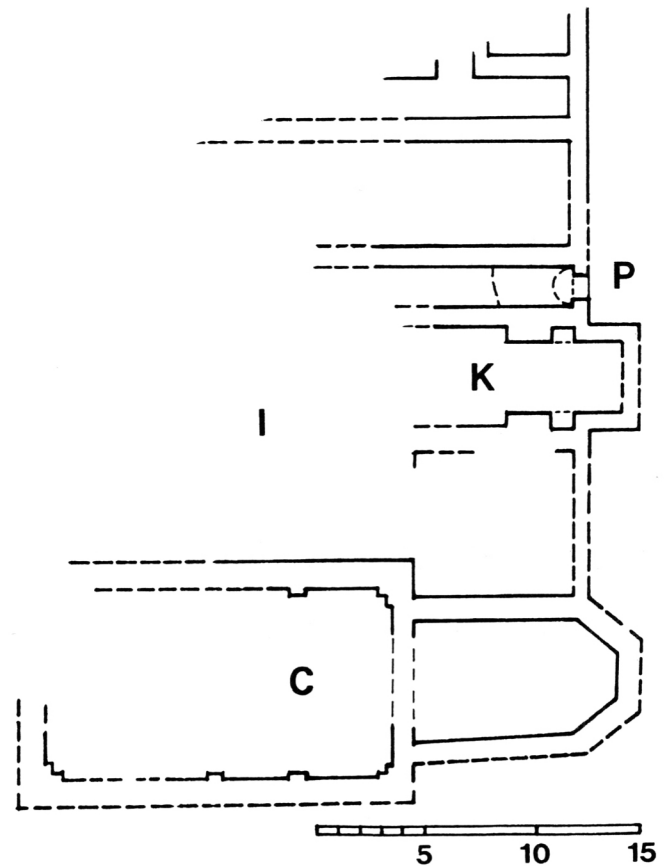
9. Kapela sv. Stipana, Ledenice, unutrašnjost prije rušenja 1987.: uočiti dvije prozorske niše na desnoj, južnoj strani svetišta, foto: I. Mirnik, Arheološki muzej u Zagrebu

10. Crkva sv. Ivana, Donje Jošane, foto: Z. Horvat

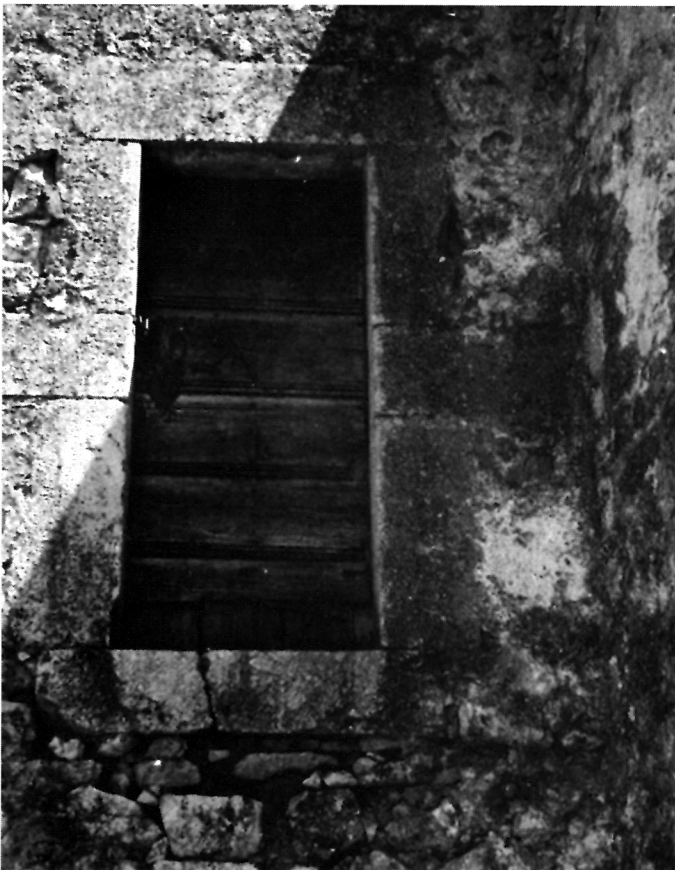

11. Neki pravokutni prozori na crkvama Like i Krbave:
 A - Kapela sv. Fabijana i Sebastijana, Brinje, pogled izvana i presjek; B - Kapela sv. Trojice, Podove, prozor u južnom zidu broda; C - Kapela sv. Vida, Brinje-Humac, prozor u južnom zidu svetišta

13. Pavlinski samostan sv. Nikole na Gvozdu nedaleko Modruša-dio tlocrta s kapelom-kapitularnom dvoranom (C - crkva, I - klaustar, K - kapela-kapitularna dvorana, P - prolaz prema otvorenom dijelu samostana)

12. Kapela sv. Vida, Brinje-Humac, okvir vrata na 1. katu zvonika, foto: Z. Horvat

14. Južno pročelje broda, crkva sv. Ivana, Donje Jošane, foto: Z. Horvat